

PAGALBOS ASMENIMS, PATYRUSIEMS SEKSUALINĘ PRIEVARTĄ, UŽSIENIO GEROJI

PRAKTIKA

Lietuvos Respublikos
socialinės apsaugos
ir darbo ministerija

Ribologija

TURINYS

ĮVADAS.....	3
KLAUSIMAI APIE PAGALBĄ IR PASLAUGAS NUO SEKSUALINIO SMURTO NUKENTĖJUSIEMS ASMENIMS	5
PAPILDOMA INFORMACIJA.....	15
REKOMENDACIJOS.....	16

ĮVADAS

Seksualinė prievarta yra labai plačiai paplitusi problema, peržengianti geografines ribas ir paliečianti žmones visuose pasaulio kampeliuose. Tačiau būdai, kuriais įvairiose šalyse reaguojama į seksualinę prievartą ir su ja yra kovojama, gali labai skirtis. Analizuodami įžvalgas, surinktas per susitikimus su kitų šalių organizacijų atstovais, įgyjame vertingų žinių, kurias galime pritaikyti ir savo šalyje. Mokydamiesi iš kitų šalių patirties specialistai, institucijos ir visa visuomenė gali ir toliau siekti pažangos kovojant su seksualiniu smurtu ir teikiant nukentėjusiems asmenims jiems būtiną pagalbą. Šiuose susitikimuose pasidalytos patirtys yra vertingi orientyrai, padedantys siekti teisingumo ir reikiamų pokyčių.

Gerosios praktikos aktualumas yra neginčijamas, nes ji tiesiogiai prisideda prie nukentėjusiųjų gerovės. Turint žinių, kokie metodai pasiteisina ir kokių priemonių reikia imtis, galima įgyvendinti pozityvius pokyčius. Kai specialistai ir organizacijos laikosi nustatytų gairių ir metodų, yra didesnė tikimybė, kad nukentėjusieji gaus reikiamą pagalbą ir priežiūrą, o tai padės geriau ir greičiau fiziškai ir emociškai pasveikti.

Supažindinimas su gerąja praktika gali padėti sumažinti su seksualine prievarta susijusią stigmą. Kai specialistai yra gerai apmokyti ir turi žinių, mažiau tikėtina, kad jie laikysis stereotipiškų nuostatų. Tai, savo ruožtu, sukuria palankesnę aplinką, kurioje nukentėjusieji gali kreiptis pagalbos. Gerosios praktikos pavyzdžiai gali daryti platesnį poveikį teisėtvarcos institucijoms ir politiniams pokyčiams, paskatinti teisines reformas, kurios geriau apsaugotų nukentėjusiuosius ir priverstų kaltininkus atsakyti už savo veiksmus.

Tikslas – remiantis įžvalgomis, gautomis iš kitų šalių institucijų, didinti informuotumą ir skatinti veiksmingų strategijų įgyvendinimą ir gerosios praktikos pavyzdžių pritaikymą sprendžiant seksualinės prievartos problemą, taip pat skatinti saugesnę ir palankesnę aplinką nukentėjusiems asmenims.

Uždaviniai:

- Išsiaiškinti, kaip Islandija, Danija, Norvegija, Švedija ir Airija sprendžia seksualinės prievartos atvejus, įskaitant procedūras, pagalbą, teisines priemones ir specialistų mokymą.
- Nustatyti ir įtvirtinti geriausią šiose šalyse taikomą praktiką ir veiksmingas seksualinės prievartos pagalbos strategijas, daugiausia dėmesio skiriant pagalbos paslaugoms, mokymams ir įvairių institucijų veiklos koordinavimui.
- Palengvinti mokymąsi ir keitimąsi žiniomis tarp šalių, palyginti jų praktiką su Lietuvos ir išryškinti sritis, kurias galima tobulinti ar pritaikyti, kad būtų adekvačiai reaguojama į seksualinės prievartos apraiškas.

PAŽINTIS SU UŽSIENIO ŠALIŲ GERĄJA PRAKTIKA

Siekdami remtis užsienio šalių gerąja praktika teikiant pagalbą nukentėjusiems nuo seksualinės prievartos, projekto „Seksualinis smurtas: nuo metodinio palaikymo iki prevencijos organizavimo“ metu bendravome su Islandijos, Danijos, Norvegijos, Švedijos ir Airijos organizacijomis, kurios pasidalino šalyse taikoma pagalbos praktika. Iš anksto buvo suformuluoti klausimai apie įvairius kovos su seksualiniu smurtu aspektus, kurie buvo užduodami pokalbio metu. Kadangi glaudžiausias ryšys buvo užmegztas su Islandijos organizacijomis ir buvo atliktas struktūrinis tyrimas, plačiausiai apžvelgiama šios šalies geroji praktika, tačiau svarbu pažymėti, kad ir kitose Europos valstybėse gausu vertingų pavyzdžių, kaip teikti pagalbą seksualinio smurto aukoms.

APKLAUSTOS ORGANIZACIJOS

Eil. Nr.	Šalis	Institucija
1	Danija	<i>Center for Victims of Sexual Assault</i> Kopenhagos universitetinė ligoninė (<i>Rigshospitalet</i>)
2	Airija	Sexual Violence Centre Cork
3	Švedija	Unizone
4	Norvegija	Bodo Kommune
5	Islandija	Išprievartavimo Traumos Paslaugų Centras (RTSC) Teisingumo ministerija Nacionalinio policijos komisaro ofisas <i>Stígamót</i> (konsultavimo ir paramos centras seksualinį smurtą patyrusiems asmenims) Sveikatos ministerija Socialinių klausimų ir darbo ministerija Šeimos teisingumo centras (<i>Bjarkarhlíð</i>) <i>Together Against Violence</i> (Reikjaviko savivaldybė) <i>The Women's Shelter</i> <i>Neydarlinan</i> www.112.is <i>Taktu skrefið</i> (pagalba asmenims, kurie nerimauja dėl savo seksualinio elgesio arba yra ką nors seksualiai išnaudoję) <i>Heimilisfriður</i> (psichologinis gydymas smurtautojams, patyrusiems smurtą artimoje aplinkoje)

KLAUSIMAI APIE PAGALBĄ IR PASLAUGAS NUO SEKSUALINIO SMURTO NUKENTĖJUSIEMS ASMENIMS

1. Kokia tvarka arba pagalbos procedūra taikoma, kai patiriama seksualinė prievarta? Ar yra skirtumas tarp nukentėjusių suaugusiųjų ir vaikų aptarnavimo? Ar skirtingos organizacijos dirba ir teikia diferencijuotą pagalbą priklausomai nuo amžiaus?

DANIJA

Danijoje pagrindinės organizacijos, kurios teikia pagalbą, yra Seksualinio smurto aukų centrai (*Centers for Victims of Sexual Assault*). Visi jie yra ligoninėse, veikia visą parą ir teikia nemokamas paslaugas. Priimamų nukentėjusiųjų amžius – nuo 16 metų.

Seksualinio smurto aukų centruose dirba slaugytojos, ginekologai, socialinis darbuotojas, psichologai, seksologas ir veikia žinių centras. Centrai priima visus asmenis, nepriklausomai nuo lyties ir seksualinės pakraipos, kurie patyrė seksualinę prievartą (paprastai išžaginimą, apsvaiginimą išprievartavimo narkotikais, bandymą išprievartauti). Kreipimuisi pagalbos nėra nustatyta jokia laiko riba, tačiau suaugusieji, kurie patyrė prievartą iki kol jiems sukako 18 metų, siunčiami į specializuotą centrą. Skiriami ūmūs atvejai (iki 30 dienų po užpuolimo) ir vėlyvi atvejai (praėjus daugiau nei 30 dienų po užpuolimo). Ūmiais atvejais išsamiai apžiūrą atlieka gydytojas arba ginekologas (jei nepranešama policijai), arba teismo medicinos gydytojas (jei policijai pranešama), padedamas apmokytos slaugytojos. Įrodymai, surinkti tais atvejais, apie kuriuos nepranešama policijai, saugomi galimam pranešimui ateityje, paprastai vienerius metus. Gali būti imami mėginiai įvairioms ligoms, nepageidaujamam nėštumui ir pan. nustatyti. Svarbi dalis yra tolesni klinikiniai tyrimai, kuriuos atlieka ta pati slaugytoja. Svarbu paminėti, kad centras renka duomenis apie seksualinio smurto atvejus, tačiau informacija yra konfidenciali, ir kiti gydytojai negali matyti šios informacijos ar žinoti, kad asmuo lankėsi šiame centre. Ūmiais atvejais slaugytoja informuoja nukentėjusįjį apie psichologines paslaugas, kurias galima gauti centre ir, jei reikia, kitose vietose. Psichologas įvertina bendrus gydymo poreikius ir, jei mano esant tinkama, pasiūlo iki penkių psichologinių konsultacijų su galimybe jas pratęsti arba asmeniui rekomenduoja alternatyvų gydymą. Nesukubos atvejais auka kreipiasi į konsultavimo telefonu tarnybą, kuri paslaugas teikia du kartus per savaitę. Psichologas įvertina bendrus gydymo poreikius ir suteikia iki aštuonių psichologinių konsultacijų su galimybe jas pratęsti arba asmeniui pristato kitas gydymo alternatyvas. Jei asmuo nusprendžia kreiptis į teismą, psichologinė pagalba teikiama prieš ir po teismo. Vaikams taikoma kitokia pagalbos tvarka, jie nukreipiami į specializuotus vaikų centrus; Danijoje jų yra penki.

AIRIJA

Airijoje seksualinio smurto atveju nukentėjusysis gali kreiptis į policiją, ligoninę, seksualinės prievartos gydymo skyrių (*Sexual Assault Treatment Unit*) arba seksualinio smurto krizių centrą (*Rape Crisis Center*). Ligoninėse yra 6 seksualinės prievartos gydymo skyriai, kuriuose teikiama teismo medicinos pagalba ir apžiūra. Paslaugos teikiamos ištisą parą, septynias dienas per savaitę. Apmokytos slaugytojos atlieka medicininės ekspertizės apžiūrą ir surašo smurto atvejo detales. Seksualinį smurtą patyręs asmuo gali rinktis, pranešti policijai ar ne. Jei ji (jis) pageidauja apie smurtą pranešti, atvyksta policijos pareigūnas, kuris dalyvauja įrodymų rinkimo procese ir surašo protokolą. Jei asmuo nenori policijos įsikišimo, slaugytoja atlieka teismo medicinos ekspertizę, patikrina sveikatos būklę, užpildo informaciją apie užpuolimą. Ligoninė saugo visus duomenis. Kitas pasirinkimas – įrodymai paimami ir saugomi tol, kol asmuo nusprendžia pranešti policijai (daugiausiai metus laiko). Ligoninė surenka visus duomenis: kas nutiko, kokie patirti sužalojimai, kraujo tyrimų rezultatus ir pan., tačiau psichologinė pagalba nesuteikiama.

Airijoje veikia 16 seksualinio smurto krizių centrų, kuriuos finansuoja vyriausybė. Centrai teikia paslaugas seksualinį smurtą patyrusiems asmenims, nepriklausomai nuo patirtos seksualinės prievartos pobūdžio ar laiko, kada ji buvo patirta. Paslaugos apima nemokamą pagalbą liniją, konsultavimą, palydėjimą į teismą arba seksualinės prievartos gydymo skyrių ir mokymus. Pirmojo susitikimo su smurtą patyrusiais asmenimis metu konsultantas aptaria jų poreikius ir veikia atsižvelgdamas į juos. Per 9 mėnesius asmuo gali gauti 30 psichologinių konsultacijų. Visi atvejai vertinami pagal individualius poreikius. Be to, centrai siekia panaikinti seksualinį smurtą visuomenėje, bendradarbiauja su įvairiomis bendruomenėmis ir institucijomis, su studentais koledžuose ir mokyklose. Centrai taip pat šviečia ir rengia mokymus apie seksualinį smurtą tiek specialistams, tiek moksleiviams.

ŠVEDIJA

Švedijoje ligoninėse veikia išžaginimo aukoms skirtos skubios pagalbos klinikos (*Emergency Clinics for Rape Victims*), jas finansuoja vyriausybė. Jos dirba 24 valandas per parą, 7 dienas per savaitę. Klinikose teikiamos visapusiškos paslaugos, skirtos padėti asmenims, patyrusiems seksualinę prievartą. Jose siūloma atlikti teismo medicinos ekspertizę, kad būtų surinkti ir užtikrinti teisiniams procesams reikalingi įrodymai. Be to, teikiamos konsultacijos, padedančios susidoroti su prievartos padariniais. Taip pat teikiama medicininė pagalba, kurią atlieka gydytojas ir slaugytoja (-s). Klinikos personalą sudaro gydytojai, slaugytojai, slaugytojų padėjėjai, psichologai ir medicinos socialiniai darbuotojai, turintys didelę patirtį teikdami pagalbą seksualinės prievartos aukoms. Klinikose siūloma galimybė apie užpuolimą pranešti policijai, tačiau tai yra visiškai savanoriška. Jei asmuo nusprendžia pranešti policijai, klinikos padeda tai padaryti. Pirmojo apsilankymo metu paimti mėginiai įrodymams saugomi 6 mėnesius, kad asmuo turėtų pakankamai laiko apsvarstyti sprendimą pateikti pranešimą policijai. Jei asmuo pageidauja pratęsti mėginių saugojimo laikotarpį, jis turi susisiekti su klinika ir pranešti apie savo sprendimą.

Paramą ir pagalbą taip pat teikia NVO sektorius. Viena didžiausių Švedijos paramos organizacijų yra *Storasyster*, dirbanti su asmenimis, nukentėjusiais nuo seksualinės prievartos. Organizacija priima visus, nepriklausomai nuo lytinės tapatybės, 13 metų amžiaus ir vyresnius asmenis, kurie patyrė išprievartavimą ar kitokį seksualinį smurtą. Jie taip pat siūlo paramą artimiesiems. *Storasyster* filialai veikia visoje Švedijoje ir aktyviai kovoja su seksualiniu smurtu vykdydama paramos ir žiniasklaidos iniciatyvas. Organizacija siūlo paramą įvairiais kanalais, įskaitant el. paštą ir pokalbių liniją. Be to, ji teikia paramą internetu per „seseris“ ir (arba) „brolius“, kuriuos galima pasiekti per tikrą laiką pokalbių programėlę, el. paštu arba vaizdo skambučiais. Teisinės konsultacijos taip pat yra organizacijos teikiamų paslaugų dalis. Ji gali palydėti asmenis į policiją, globos ar gydymo įstaigas. Skambučių priėmimas apima paramos ir konsultacinius skambučius, taip pat skubią psichologinę pagalbą. Organizacija taip pat organizuoja diskusijų grupes, pritaikytas pažeidžiamiesiems asmenims ir nukentėjusiųjų artimiesiems.

Pagalbos sistema suaugusiesiems ir vaikams skiriasi. Smurto prieš vaikus atveju privaloma pranešti policijai. Procedūroje dalyvauja ir kitos institucijos bei organizacijos. Yra specialūs vaikų bylų tyrėjai, kurie yra apmokyti dirbti su vaikais, patyrusiais seksualinį smurtą.

NORVEGIJA

Norvegijoje veikia krizių centrai su nakvynės namais ir išprievartavimo centrai (*Rape Centers*), kuriuos finansuoja vyriausybė. Be to, visoje Norvegijoje veikia nevyriausybinės organizacijos, dirbančios su seksualinės prievartos ir incesto aukomis.

Išprievartavimo centrai specializuojasi teikti skubią pagalbą nukentėjusiesiems nuo seksualinės prievartos

ir išžaginimo. Šie centrai veikia visą parą ir teikia įvairias paslaugas. Nukentėjusieji gali pasirinkti jiems reikalingą pagalbą nepriklausomai nuo to, kada įvyko prievarta. Užpuolimo centrų teikiamos paslaugos apima konsultavimą saugioje aplinkoje, medicininę apžiūrą išžaginimui nustatyti, kurią atlieka specialiai apmokyti slaugytojai ir gydytojai, gydymą ir sužalojimų bei infekcijų prevenciją, nėštumo testus, teismo ekspertizes įrodymams surinkti ir pagalbą kreipiantis į policiją. Nukentėjusieji gali kreiptis pagalbos, net jei užpuolimas įvyko prieš kurį laiką, be to, centrai taip pat siūlo nemokamą pagalbą kreipiantis į advokatą, neatsižvelgiant į tai, ar apie užpuolimą buvo pranešta policijai. Taip pat teikiama informacija apie tolesnes paslaugas, apgyvendinimą krizių atvejais ir kitas vietas, kur galima rasti pagalbos. Krizių centrai teikia įvairias paslaugas, įskaitant patarimus ir individualias konsultacijas, pagalbą įveikiant seksualinio smurto patirtį, kreipiantis į tarnybas, ieškant advokato, kreipiantis į policiją, praktinę pagalbą ir paramą surandant naują gyvenamąją vietą. Paslaugos yra nemokamos.

Incesto ir seksualinės prievartos aukų centruose asmenys, patyrę seksualinę prievartą, gali gauti paramą bandydami suvokti savo patirtį. Šie centrai visų pirma veikia kaip savitarpio pagalbos tarnybos, skirtos suaugusiesiems, susidūrusiems su incestu, seksualine prievarta ar išžaginimu, taip pat jų artimiesiems.

Kadangi šie centrai yra valstybės finansuojami, jų paslaugos yra nemokamos, o norint susisiekti su jais nereikalingas siuntimas. Siūlomoms paslaugoms apima konsultacijas telefonu, individualias konsultacijas, dalyvavimą savitarpio pagalbos grupėse ir įvairiuose kituose grupiniuose užsiėmimuose bei kursuose. Paslaugų teikimo nuostatos įvairiuose centruose gali skirtis, todėl vartotojai gali dalyvauti neformaliuose susitikimuose arba patys imtis iniciatyvos organizuoti veiklą. Centrai yra atviri šeimos nariams ir kitiems artimiesiems, kai kuriuose iš jų teikiamos paslaugos specialiai vaikams. Be to, centrai vykdo prevenciją, pavyzdžiui, siūlo švietimo iniciatyvas ir įvairias informacines paslaugas.

Pagalbos sistema suaugusiesiems ir vaikams skiriasi. Su seksualiniu smurtu susidūrus vaikams privaloma pranešti policijai. Vaikai siunčiami į specializuotą vaikų ligoninę.

ISLANDIJA

Islandijos įsipareigojimą spręsti seksualinio smurto problemą atspindi plati paramos sistema, teisinės nuostatos ir vyriausybės iniciatyvos. Pagrindinis vaidmuo teikiant sveikatos priežiūros paslaugas nukentėjusiesiems asmenims tenka išprievartavimo traumos paslaugų centrui (*Rape Trauma Service Centre – RTSC*), kuris daugiausia dėmesio skiria sostinės regionui ir bendradarbiauja su įvairiomis institucijomis. RTSC yra sveikatos priežiūros tarnyba, teikianti pagalbą seksualinį smurtą patyrusiems asmenims. Ji veikia sostinės regione, kuriame gyvena apie 68 proc. šalies gyventojų. Sveikatos priežiūros paslaugos taip pat teikiamos visose Islandijos sveikatos priežiūros įstaigose, tačiau dauguma atvejų gydoma Landspítali universitetinėje ligoninėje (LUH) Fosvogure, Reikjavike. LUH yra vienintelė Islandijos ligoninė, kurioje teikiamos visų specialybių paslaugos.

LUH PAGALBOS TEIKIMO TVARKA

Slaugytojai ir ginekologai budi pagal iškvieta, o paslaugos teikiamos visą parą. Slaugytoja, besispecializuojanti išžaginimo ir (arba) seksualinės prievartos srityje, visada yra pirmasis kontaktinis asmuo. Slaugytoja priima sprendimą, ar kviesti gydytoją. Pagrindinė taisyklė: jei smurtas įvyko mažiau nei prieš 72 valandas ir todėl yra priskiriamas prie „naujų“ atvejų, kviečiamas gydytojas. Medicininės apžiūros, kurią atlieka slaugytoja ir gydytojas, tikslas visų pirma yra užtikrinti nukentėjusio asmens gerovę. Mėginiai imami siekiant užkirsti kelią galimoms infekcijoms ir su sveikatos priežiūra susijusioms komplikacijoms (lytiškai plintančioms ligoms, nėštumui ir kt.). Islandijoje apie išžaginimo atvejus, susijusius su vaikais (kai nukentėjusieji yra jaunesni nei 18 metų), privaloma pranešti Vaiko teisių

apsaugos tarnybai (VTA). Slaugytoja pateikia pranešimą Vaikų apsaugos komitetui (CPA) ir informuoja apie tai nukentėjusįjį.

Gydytojas ir slaugytoja suteikia tolesnę pagalbą nukentėjusiajam dėl fizinių sužalojimų ir informaciją apie konsultavimą krizių atvejais, išrašo reikalingų vaistų ir aptaria jo psichinę sveikatą. Prireikus dėl patirtų sužalojimų, psichinės būklės, socialinių komplikacijų ir pan. pacientai gali likti ligoninėje iki 24 valandų arba ilgiau. Esant būtinybei nukreipiama į moterų nakvynės namus, nevyriausybinės organizacijos, dirbančias su seksualinę prievartą patyrusiais asmenimis (*Stígamót, Konukot* – benamėms moterims, vadovaujama nevyriausybines organizacijos *Róttin*), LUH psichiatrijos skyrių, socialines tarnybas ar kt. Gali būti iškviestas LUH esantis socialinis darbuotojas. Šį sprendimą priima slaugytoja.

Visos pacientės siunčiamos pas psichologą, kuris specializuojasi pagalbos po traumos srityje. Psichologas teikia psichologinę pagalbą, konsultuoja, kaip susidoroti su emocijomis, ir, jei diagnozuojamas, seksualinę prievartą išgyvenusiems asmenims siūlomas potrauminio streso sutrikimo (PTSS) gydymas (12-16 seansų). Psichologas susisiekiama su nukentėjusiuoju, taip pat su vaiko (iki 18 metų) globėjais ir drauge su jais nusprendžia, ar reikalinga terapija ir tolesnis stebėjimas RTSC arba už jo ribų. Psichologas taip pat siunčia ataskaitą CPA, jei pacientas yra jaunesnis nei 18 metų.

Visiems pacientams siūloma advokato konsultacija, o advokatas susisiekiama su policija, jei nukentėjusysis to pageidauja. Nukentėjusiajam nebūtina pareikšti kaltinimų, kad gautų advokato paslaugas.

Jei reikia, registruojama pakartotiniams vizitams RTSC, o pakartotinių apsilankymų metu nukentėjusįjį priima ta pati slaugytoja, su kuria nukentėjusysis pirmą kartą susitiko RTSC. Tolesni patikrinimai gali būti reikalingi mėginimams paimti, nėštumui nustatyti, sužalojimams įvertinti ar tolesniam gydymui. Esant tikimybei būti užsikrėtus infekcinėmis ligomis (hepatitu B, C ir ŽIV) tyrimus reikia vėl pakartoti po 3 ir 6 mėnesių tam, kad gauti rezultatai būtų patikimi.

Visos slaugytojų, ginekologų, psichologų, teisininkų, policijos paslaugos yra nemokamos ir jomis gali naudotis visų lyčių asmenys iš visos šalies. Fosvogure paslauga teikiama be išankstinės registracijos. Skirtingose Islandijos sveikatos priežiūros įstaigose darbo laikas skiriasi: į kai kurias galima kreiptis visą parą, kai kurių darbo laikas yra 08:00–16:00, tačiau visada galima paskambinti skubiosios pagalbos tarnybų telefono numeriu 112 ir gauti patarimų bei pagalbą.

STATISTINIAI DUOMENYS

2022 m. RTSC apsilankė beveik 200 nukentėjusiųjų, iš kurių 14 proc. buvo vaikai. Maždaug 65 % atvejų klasifikuoti kaip nauji, o tai reiškia, kad buvo atliekama teismo medicinos ekspertizė.

Psichologai susitinka su prievartą patyrusiais asmenimis arba su jais bendrauja telefonu 1–10 kartų. Jei praėjus 4–6 savaitėms po traumos teikiant bendrąją psichologinę pagalbą nėra pastebima normalių psichologinio ir emocinio gerbūvio atsistatymo požymių, rekomenduojama skirti potrauminio streso sutrikimo gydymą.

2021 m. į psichologus kreipėsi 108 asmenys, 50 proc. jų reikėjo bendrosios psichologinės pagalbos, 10 proc. buvo būtina psichologinės pagalba ir gydymas nuo PTSS.

KOVAI PRIEŠ SMURTĄ RENGIAMJI PROJEKTAI

Islandijoje įgyvendinamas projektas „Atviras langas“ yra skirtas įvairių institucijų, dalyvaujančių sprendžiant seksualinio smurto problemą, bendradarbiavimui stiprinti. Projektu siekiama užtikrinti sklandų policijos ir socialinių tarnybų bendradarbiavimą, pagerinti šių institucijų veiklos koordinavimą ir komunikaciją, skatinti visapusiškesnį ir veiksmingesnį reagavimą į seksualinio smurto atvejus ir vieningą kovą su smurtu.

2015 m. sausio mėn. pradėtas įgyvendinti bandomasis projektas, pavadintas „Kartu prieš smurtą“. Tai kelių agentūrų bendras projektas; jame dalyvauja Reikjaviko savivaldybė, sostinės policijos departamentas, Islandijos moterų prieglauda, sostinės sveikatos priežiūros centrai ir apygardos komisaras.

Projekto tikslai:

- siųsti aiškią žinią, kad smurtas šeimoje nebus toleruojamas;
- pagerinti mieste teikiamas paslaugas tiek smurto artimoje aplinkoje aukai, tiek smurtautojui;
- stiprinti institucijų, dirbančių šioje srityje, bendradarbiavimą;
- rinkti duomenis, juos analizuoti ir gerinti paslaugas.

Valstybinių institucijų vaidmuo seksualinio smurto srityje

Ministro Pirmininko tarnyba

Ministras Pirmininkas atlieka lemiamą vaidmenį skatinant lyčių lygybę, pabrėždamas vyriausybės įsipareigojimą ugdyti visuomenę be seksualinio smurto. Šis įsipareigojimas atitinka platesnius nacionalinius ir tarptautinius lyčių lygybės tikslus.

Teisingumo ministerija

Teisingumo ministerija yra Stambulo konvencijos įgyvendinimo lyderė ir rodo Islandijos pasišventimą kovai su seksualiniu smurtu. Jai tenka pagrindinis vaidmuo prižiūrint baudžiamojo teisingumo sistemą ir užtikrinant, kad ji atitiktų tarptautinius standartus. Ministerija atsakinga už projektą „Atviras langas“, skirtą palengvinti institucijų bendradarbiavimą, o ypač – stiprinti policijos ir socialinių tarnybų bendradarbiavimą. Taip pat remdamasi Stambulo konvencija ji sudaro nacionalinį veiksmų planą dėl seksualinio smurto ir apibrėžia 5 pagrindinius punktus ir 18 veiksmų, skirtų procesiniam veiksmingumui, nusikaltimų prevencijai, geresnei procesinei patirčiai, geresnei kokybei ir veiksmingumui bei išsamioms tolesnių veiksmų procedūroms.

Sveikatos apsaugos ministerija

Islandijos Sveikatos apsaugos ministerija aktyviai dalyvauja iniciatyvose, kuriomis siekiama reformuoti su seksualiniu smurtu susijusius įstatymus ir politiką, daugiausia dėmesio skiriant sveikatos priežiūros protokolams ir įvairių institucijų bendradarbiavimui. Ministerijos prioritetai seksualinio smurto srityje yra koordinuotas nukreipimas ir holistinis požiūris: užtikrinti visapusišką atsaką, suderinti klinikinės sveikatos priežiūrą, socialinę paramą, psichikos sveikatos paslaugas ir policijos dalyvavimą vertinant riziką ir teikiant apsaugą, stiprinti teisinės pagalbos ir vaiko teisių apsaugos institucijų dalyvavimo pastangas.

Iniciatyvos:

- įstatymų, kuriais reikalaujama paciento sutikimo, peržiūra;
- sveikatos priežiūros specialistų pranešimo apie smurtą neprivalomumo propagavimas;
- įvairių agentūrų bendradarbiavimo skatinimas;
- teisinių įgaliojimų ir leidimų kreiptis į policiją išaiškinimas.

Suderinti protokolai:

- suderinti sveikatos priežiūros specialistų, įskaitant slaugytojus, gydytojus, akušerius, socialinius darbuotojus ir psichologus, vaidmenys;
- elektroninio pacientų medicininių įrašų registro įdiegimas, kuris užtikrina vienodą standartą, nepriklausomai nuo paciento gyvenamosios vietos ar finansinės padėties;
- teismo medicinos ekspertizės protokolai sunkiausiais atvejais.

Tikslai:

- aiškių protokolų, skirtų visoms sveikatos priežiūros įstaigoms, rengimas, akcentuojant suaugusiųjų poreikius;
- projektai, kuriuose daugiausia dėmesio skiriama seksualinį smurtą patyrusiems vaikams teikiamų paslaugų žemėlapiu sudarymui;
- nacionalinės skubios pagalbos telefono linijos ir pirminės sveikatos priežiūros plėtros centro įsteigimas, akcentuojant paramą marginalizuotoms grupėms;
- švietimo programų sveikatos priežiūros specialistams įgyvendinimas, siekiant sustiprinti psichologinę pagalbą smurtą patyrusiems asmenims ir smurtautojams.

Socialinių reikalų ir darbo ministerija

Socialinių reikalų ir darbo ministerija kartu su kitomis ministerijomis užtikrina visapusiškas kovos su smurtu priemones, kaip nurodyta parlamento rezoliucijoje ir 2019–2022 m. plane. Jame numatyta 30 priemonių, skirtų prevencijai, švietimui, reagavimui ir bylų nagrinėjimui teisingumo sistemoje, taip pat smurto aukų rėmimui ir įgalinimui. Socialinių reikalų, švietimo ir vaikų bei teisingumo ministrai įsteigė laikiną darbo grupę, kuri koordinuoja kovos su smurtu priemonių įgyvendinimą; jai paskirtas 1,5 mln. eurų biudžetas. Didžiausias dėmesys skiriamas ilgalaikiams projektams, orientuotiems į įvairių socialinių grupių poreikius: vaikų, užsienio kilmės asmenų, asmenų su negalia, pagyvenusių žmonių ir smurtautojų. Ministerija taip pat aktyviai dalyvauja bendradarbiavimo iniciatyvose kovojant su smurtu, tokiose kaip Šiaurės šalių tinklas dėl smurto, Stambulo konvencijos įgyvendinimas, kovos su prekyba žmonėmis veiksmų darbo grupės ir operatyvinės grupės, sprendžiančios prekybos žmonėmis problemą Šeimos teisingumo centre.

Organizacijos, dirbančios su nusikaltėliais

Taktu skrefið („Pirmas žingsnis“) – tai nauja programa, skirta žmonėms, kurie nerimauja dėl savo seksualinių minčių ir (arba) elgesio. Ji taip pat skirta tiems, kurie yra naudoję seksualinę prievartą. „Pirmą žingsnį“ sudaro grupė psichologų, kurie specializuojasi šioje srityje ir padeda jauniems žmonėms ir suaugusiems valdyti savo elgesį ir (arba) mintis, o pagrindinis programos tikslas – visų asmenų saugumas.

Heimilisfriður („Taika šeimoje“) – žinių ir gydymo dėl smurto prieš intymius partnerius centras, padedantis smurtą intymiuose santykiuose naudojančioms asmenims nustoti taip elgtis. 85 proc. tų, kuriems yra padedama, yra anksčiau smurtą artimoje aplinkoje patyrę asmenys, kurie nesulaukė pagalbos. Siekiama sustabdyti iš kartos į kartą besitęsiantį smurto ratą, kad daugiau žmonių netaptų smurtą šeimoje patyrusiais asmenimis.

Švietimo sistemos iniciatyvos

Specializuotos programos vaikams apie smurtą ir įvairias jo formas įgyvendinimas. Mokymo medžiagos mokytojams ir mokiniais teikimas, siekiant didinti informuotumą ir skatinti nesmurto kultūrą.

2. Kokios teisinės priemonės yra prieinamos, jei jų yra?

DANIJA

Jei seksualinę prievartą patyręs asmuo pageidauja pasikonsultuoti prieš kreipdamasis į teismą, teikiamos nemokamos advokato paslaugos. Asmuo turi teisę gauti visą įmanomą informaciją apie procesą ir atsakymus į teisinius klausimus. Svarbu paminėti, kad Danijoje per pastaruosius 3–4 metus įstatymas pasikeitė, ir dabar jis grindžiamas sutikimo (angl. *consent*) principu.

AIRIJA

Nėra duomenų.

ŠVEDIJA

Seksualinę prievartą patyręs asmuo gali gauti teisinę pagalbą nevyriausybinėse organizacijose, kurios teikia tokią paslaugą. Švedijoje taip pat remiamasi sutikimu (angl. *consent*) pagrįstais teisės aktais.

NORVEGIJA

Norvegijoje asmuo turi teisę į nemokamą advokato konsultaciją prieš nusprenddamas, ar pranešti apie nusikaltimą. Ši nuostata taikoma, jei asmuo tapo seksualinės prievartos, išžaginimo ir kitų seksualinio smurto formų auka. Asmuo, tapęs seksualinio smurto auka, gauna kompensaciją iš vyriausybės.

ISLANDIJA

Islandijoje veikia teisinio atstovo (advokato) paslauga. Šis asmuo dalyvauja policijos apklausose, teisme, kituose teisiniuose procesuose ir padeda aukai. Advokatas yra nukentėjusiojo patikėtinis ir teikia teises konsultacijas viso kaltinimų pateikimo proceso metu (nuo pirmosios apklausos policijos nuovadoje, parodymų davimo, bylos nagrinėjimo teisinėje sistemoje iki nuosprendžio priėmimo ir t. t.). Advokatas taip pat parengia ieškinį dėl žalos atlyginimo nukentėjusiajam, jei jis nusprendžia pateikti kaltinimus.

3. Kaip ir kur aukos gauna informaciją apie pagalbą?

DANIJA

Jei po patirto seksualinio smurto asmenys pirmiausia kreipiasi į policiją, policija skambina į Seksualinio smurto aukų centrą. Kitais atvejais žmonės patys ieško informacijos.

AIRIJA

Jei po patirto seksualinio smurto asmenys pirmiausia kreipiasi į policiją, policija informuoja apie artimiausią seksualinio smurto krizių centrą. Kitais atvejais žmonės patys ieško informacijos.

ŠVEDIJA

Jei po patirto seksualinio smurto asmenys pirmiausia kreipiasi į policiją, policija nukreipia į skubios pagalbos kliniką. Kitais atvejais žmonės patys ieško informacijos.

NORVEGIJA

Jei po patirto seksualinio smurto asmenys pirmiausia kreipiasi į policiją, policija rekomenduoja artimiausią seksualinio smurto krizių centrą. Kitais atvejais žmonės patys ieško informacijos. Dauguma organizacijų skiria lėšų komunikacijai, todėl yra tikrai paprasta rasti informacijos apie jų teikiamas paslaugas.

ISLANDIJA

Nukentėjusieji gauna informaciją *Rape Trauma Service Centre* (RTSC), policijoje, visose sąraše nurodytose institucijose ar NVO. Taip pat veikia skambučių centras 112.is, kuris suteikia visą įmanomą informaciją.

4. Ar yra specialistų (policija, prokuratūra, teismas, socialinės tarnybos), specialiai parengtų teikti pagalbą ir paslaugas? Jei taip, kas juos rengia ar apmoko? Kiek laiko trunka mokymai?

DANIJA

Visi seksualinės prievartos aukų centro darbuotojai yra specialiai apmokyti seksualinio smurto klausimais. Policijoje yra specialus seksualinio smurto padalinys. Kiti specialistai taip pat yra apmokyti, kaip dirbti su seksualinio smurto atvejais.

AIRIJA

Airijoje neseniai pradėjo veikti nauji policijos padaliniai, tiriantys tik seksualinius nusikaltimus – seksualinių nusikaltimų skyrius. Apie kitus specialistus žinių neturima.

ŠVEDIJA

Policija turi specialius seksualinės prievartos padalinius. NVO rengia mokymus apie seksualinį smurtą socialinėms tarnyboms, medikams, kitoms institucijoms.

NORVEGIJA

Visos organizacijos, dirbančios su seksualine prievarta, yra apmokytos ir specializuotos. Šioje srityje dirbantys kitų institucijų atstovai taip pat yra apmokomi.

ISLANDIJA

Islandijoje visi specialistai, dalyvaujantys sprendžiant seksualinio smurto problemą, įskaitant policijos, prokuratūros, teismo ir socialinių tarnybų darbuotojus, baigia specialius mokymus. Šie mokymai yra įvairūs ir gali skirtis tarp skirtingų profesijų atstovų, jie yra įtraukti į kai kurių sričių specialistų formaliojo švietimo programas. Daugiausia dėmesio skiriama tam, kad šie specialistai įgytų reikiamų įgūdžių ir žinių, reikalingų veiksmingai spręsti smurto artimoje aplinkoje ir seksualinio smurto problemas.

5. Ar institucijos turi darbo su seksualinio smurto aukomis algoritmą pagal savo darbo specifiką? Jeigu taip, ar jis yra bendras visoms institucijoms, ar kiekviena tarnyba turi savo?

DANIJA

Danijoje visos institucijos turi savo procedūras.

AIRIJA

Airijoje visos institucijos turi savo procedūras.

ŠVEDIJA

Švedijoje visos institucijos turi savo procedūras.

NORVEGIJA

Norvegijoje visos institucijos turi savo procedūras.

ISLANDIJA

Islandijoje institucijos, dalyvaujančios sprendžiant seksualinio smurto problemą, paprastai turi savo algoritmus, pritaikytus pagal darbo specifiką. Nors kiekviena institucija gali turėti savo požiūrį ir taikyti savus metodus, jos tarpusavyje glaudžiai bendradarbiauja ir siekia užtikrinti koordinuotą atsaką. Bendradarbiavimas padeda supaprastinti procedūras ir užtikrinti visapusišką pagalbą seksualinio smurto aukoms.

6. Kiek kartų nukentėjęs asmuo duoda parodymus? Kur tai vyksta? Kiek laiko saugomi nusikaltimo įrodymai?

DANIJA

Nukentėjusiam asmeniui gali tekti duoti parodymus keletą kartų. Siekiama jų skaičių kiek įmanoma sumažinti ir apklausoje stengiamasi sudaryti kuo palankesnes sąlygas tam, kad neįvyktų antrinė viktimizacija. Nusikaltimo įrodymai yra saugomi vienerius metus.

AIRIJA

Auka duoda parodymus kelis kartus. Nusikaltimo įrodymai yra saugomi vienerius metus.

ŠVEDIJA

Auka duoda parodymus kelis kartus. Nusikaltimo įrodymai yra saugomi 6 mėnesius, tačiau asmuo gali pateikti prašymą pratęsti įkalčių saugojimo terminą.

NORVEGIJA

Auka duoda parodymus kelis kartus. Nusikaltimo rašytiniai įrodymai yra saugomi be laiko limitu, o daiktiniai įrodymai – priklausomai nuo galimos bausmės laiko. Pavyzdžiui, jei už įvykdytą nusikaltimą baudžiamasis kodeksas numato 6 metų laisvės atėmimo bausmę, vadinasi, ir įkalčiai gali būti saugomi 6 metus.

ISLANDIJA

Nukentėjusio asmens apklausa vis dar vyksta kelis kartus, tačiau akistata su smurtautoju neleidžiama. Teisme auka gali paprašyti smurtautojo pasitraukti, bet ar tai bus įvykdyta, nusprendžia teisėjas. Vaikai ir nepilnamečiai apklausiami kitoje institucijoje, *Barnahus*, kuriai vadovauja vaiko teisių apsaugos tarnyba. Vaiką apklausia socialinės tarnybos darbuotojas, o už stiklo procesą stebi teisėjas, prokuroras ir advokatas. Vaikas apklausiamas tik vieną kartą.

7. Ar nukentėjusiajam duodama laiko apsispręsti, ar rinktis teisinį kelią? Kokia yra sprendimo priėmimo laikotarpio trukmė?

DANIJA

Danijoje nėra būtina pranešti policijai, jei asmuo kreipėsi į seksualinio smurto aukų centrą, o centras taip pat neprivalo jai pranešti, nebent asmuo yra nepilnametis. Tokiu atveju yra informuojami ir socialiniai darbuotojai. Asmuo gali pats nuspręsti, ar pageidauja pradėti teismo procesą. Įrodymai saugomi vienerius metus.

AIRIJA

Airijoje nėra būtina pranešti policijai, jei asmuo kreipėsi į ligoninę, seksualinės prievartos gydymo skyrių arba seksualinio smurto krizių centrą. Įstaigos taip pat neprivalo pranešti policijai, nebent asmuo yra nepilnametis. Asmuo gali pats nuspręsti, ar pageidauja pradėti teismo procesą. Įrodymai saugomi vienerius metus.

ŠVEDIJA

Švedijoje taip pat neprivaloma pranešti policijai, nebent nukentėjęs asmuo yra nepilnametis. Tokiu atveju yra informuojama policija. Asmuo gali apsispręsti pats, ar inicijuoti teismo procesą tol, kol saugomi įrodymai (mažiausiai 6 mėnesius su galimybe terminą pratęsti).

NORVEGIJA

Norvegijoje neprivaloma pranešti policijai, nebent nukentėjęs asmuo yra nepilnametis. Rinktis ar nesirinkti pradėti teismo procesą asmuo gali nuspręsti pats. Apsisprendimo laikas tiesiogiai priklauso nuo nusikaltimo baudmės atlikimo laiko.

ISLANDIJA

Teismo medicinos ekspertizė ir galimų duomenų, naudojamų kaip baudžiamosios bylos įrodymai, rinkimas ir saugojimas atliekamas RTSC. Duomenys, kurie galbūt bus naudojami kaip įrodymai baudžiamojoje byloje teisme (šlapimo, kraujo, DNR mėginiai, drabužiai ir t. t.), 12 mėnesių saugomi LUH. Parengiama išsami ataskaita, kurioje pateikiamas išgyvenusiojo pasakojimas apie įvykį, sveikatos priežiūros specialisto atliktas nukentėjusiojo psichinės ir fizinės būklės įvertinimas. Aprašoma sužalojimų vieta ir rūšis, taip pat nufotografuojami visi matomi nukentėjusio asmens sužalojimai. Apie vaikų seksualinės prievartos atvejus, kai nukentėjusieji yra jaunesni nei 18 metų, privaloma pranešti vaiko teisių apsaugos tarnybai (VTA). Slaugytojas siunčia pranešimą CPA ir informuoja apie tai nukentėjusįjį.

PAPILDOMA INFORMACIJA

VISUOMENĖS POŽIŪRIS IR STIGMATIZACIJA

Visuomenės požiūris ir specialistų žinios daro didelę įtaką bylą, susijusių su seksualiniu smurtu, sėkmei. Supratimo ir jautrumo stoka gali tapti kliūtimi nukentėjusiems asmenims siekti teisingumo. Pavyzdžiui, didžiausios problemos Airijoje yra labai panašios į kitų šalių problemas – žmonės nenori pranešti policijai, be to, egzistuoja didžiulė aukų gėdinimo problema. Prostitucija vertinama įvairiai, egzistuoja stigma, todėl reikia stengtis padėti asmenims pasitraukti iš prostitucijos jų nesmerkiant. 80 proc. seksualinės prievartos įvykdo pažįstamas asmuo – tai seksualinis smurtas artimoje aplinkoje. Iki 1990 m. Airijoje išprievartavimas santuokoje nebuvo laikomas nusikaltimu.

BENDRADARBIAVIMAS IR TINKLŲ KŪRIMAS

Visų apklaustų šalių atstovai akcentavo tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą tiek nacionaliniu lygiu (sudaryta komisija seksualinio smurto problemai spręsti), tiek savivaldybės lygiu, kur susitinka visos institucijos, įtrauktos į seksualinio smurto algoritmą. Bendradarbiavimas ir ryšių stiprinimas tarp organizacijų, dirbančių su įvairiomis seksualinio smurto formomis, yra labai svarbūs. Skirtingos organizacijos specializuojasi konkrečiose darbo su seksualiniu smurtu srityse, vengdamos paslaugų persidengimo arba susikirtimo. Ryšiai su kitais specialistais – socialiniais darbuotojais, policija ir politikais – yra be galo svarbūs didinant informuotumą ir teikiant paramą. Labai svarbu šviesti ir mokyti specialistus, kaip atpažinti ir nagrinėti seksualinio smurto atvejus.

IŠŠŪKIAI TEIKIANT PARAMĄ NUKENTĖJUSIEMS ASMENIMS

Pagalba seksualinį smurtą patyrusiems asmenims gali būti sudėtinga dėl skirtingų nukentėjusiųjų poreikių ir patirčių. Su nukentėjusiais dirbančių specialistų, pavyzdžiui, policijos pareigūnų, žinių stoka ar perdegimas gali trukdyti teikti veiksmingą pagalbą. Ilgalaikei pagalbai būtinas finansavimas, išteklių, mokymai ir vieningas požiūris.

SMURTAUJANČIŲ ASMENŲ ĮTRAUKIMAS Į PREVENCIJOS INICIATYVAS

Islandijoje imamas taikyti naujas holistinis požiūris į seksualinį smurtą – smurtautojai neturėtų likti pagalbos sistemos užribyje. Naujoviškų sistemų ir metodų, skirtų smurtautojų poreikiams tenkinti, diegimas gali padėti nutraukti smurto ciklą.

REKOMENDACIJOS

- Apmokyti Lietuvoje moteris slaugytojas ir ginekologes atlikti medicininę apžiūrą ir surinkti įkalčius. Šiuo metu Lietuvoje egzistuoja problema, kad medicinos ekspertų yra mažai, ir jie beveik visi yra vyrai. Jei nukentėjęs asmuo yra moteris, dažnai vyro atliekama apžiūra sukelia antrinę viktimizaciją.
- Palikti galimybę nukentėjusiam asmeniui pasirinkti, ar pranešti policijai, ir skirti laiko apsispręsti, ar rašyti pareiškimą. Šiuo metu gydymo įstaigos Lietuvoje apie žinomus seksualinio smurto atvejus privalo pranešti policijai, todėl nukentėję asmenys vengia kreiptis į gydymo įstaigas ir praranda galimybę gauti sveikatos priežiūros paslaugas.
- Įkalčius saugoti bent vienerius metus, kol nukentėjęs asmuo nuspręs, ar kreipsis į policiją.
- Keisti esamą įstatymą, jį grindžiant sutikimu (angl. *consent*).
- Skatinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą įsteigiant seksualinės prievartos komisiją nacionaliniu lygiu ir sudaryti darbo grupes 5-iose savivaldybėse, kuriose yra skubios pagalbos skyriai.